

LETTERS AND MEMOIRES OF MIKHEIL MAKARASHVILI

მიხეილ მაქარაშვილის წერილები და მოგონებები

Giorgi Sosiashvili

Doctor of History, Professor of Gori State University. Gori, Georgia

ORCID: 0000-0002-2406-8662

(+995) 577 24 00 88; giorgisosiashvili@gmail.com

Abstract

In addition to Nikolozi (Nikusha), Lieutenant General Ilia Makarashvili, husband of Nino Durmishkhani, son-in-law of Giorgi Zhuruli, the Minister of Finance and Trade and Industry of the First Republic of Georgia, had two more sons. Giorgi died at an early age. Their youngest son - Mikhail was born in 1903. In a memoir written in French, Mikhail writes: "I was born on October 7, 1903 in the old style (October 20 in the new style) in Jilalogli - a small town on the border of Georgia and Armenia. My parents were here at that time - my father served in the city garrison. I was baptized in Arbo and lived there with my grandmother and grandfather." Enrolled in Tbilisi State University, Mikheil went to Europe in 1922 to continue his studies with other Georgian young people. Mikheil Makarashvili recalls: "I left my homeland in 1922, as soon as I turned 19 years old, in order to strengthen my engineering education abroad. Since I was determined to return, I did not take any archival documents related to our family with me. To be honest, I didn't even think about it then. If, by the grace of God, you will ever have the opportunity to go to Georgia, and if you do, I doubt that you will be able to return them, especially since my only sister - Ira, is no longer young, and the papers may simply have been lost." As he notes in a letter dated September 30, 1922, Mikheil Makarashvili left for Europe from Batumi. In Batumi, they confiscated his student certificate, which he was very upset about. Mikheil arrived in Istanbul (Constantinople) from Batumi. From here he went to The Hague, where he stayed with unknown Georgians - Tskitishvili and Dekanozovi. In a letter dated December 11, 1922, Mikheil Makarashvili, who was in Germany, informed his family that he was going to visit his uncle Giorgi Zhuruli in Berlin for Christmas. For some time he stopped in the German city of Karlsruhe. As mentioned in one of the letters, Mikheil was invited to the table together with two Georgians – M. Kaukhchishvili and Jashi, someone named Archili and Eliava, but they did not come to the party.

Mikheil Makarashvili had a very close relationship with Mikheil Muskhelishvili (Michel Mouskhely), a Georgian lawyer working in France, who later became a professor at Strasbourg University. The idea of creating an European union belonged to him. From the letter sent to the name of the family, dated September 3, 1926 it is clear that Mikheil Makarashvili traveled to Monte-Carlo and Nice together with Mikheil Muskhelishvili. Another letter dated July 10, 1927 confirms the close relationship between Mikheil Makarashvili and Mikheil Muskhelishvili. As Mikheil Makarashvili notes, when he wrote the letter, the future Georgian pro-

fessor of the University of Strasbourg was with him and he sent his regards to the Makarashvili family in Georgia. Mikheil Makarashvili and Mikheil Muskhelishvili met often, however, due to Muskhelishvili's work situation, the friends separated for some time. In the letter sent by Mikheil Makarashvili from France, dated 1938, it is mentioned that Misha Muskhelishvili had just arrived from Egypt and he was going to return to Cairo.

Mikheil Makarashvili often reported his friend's success to family members and relatives living in Georgia. In one letter dated 1946, he mentioned that Mikheil Muskhelishvili was already a professor. Before emigrating, Mikheil Makarashvili had a close relationship with prominent representatives of Georgian society. Among them, the outstanding Georgian artist Elene Akhvlediani, who would paint Mikheili's portrait.

Mikheil Makarashvili first studied in Germany (Heidelberg University), and then continued his studies at the University of Grenoble (France) (1927-1928). He lived at different times in Fontainebleau and Grenoble, and finally settled in Paris. In 1948, Mikhail suffered greatly from the death of his mother. On the anniversary, per his request, in the church (he does not mention the church, although it is possible that he is talking about the shrine named after St. Nino in Paris), a service was held to commemorate the soul of Nino Zhuruli.

Mikheil Makarashvili got married in emigration. In Grenoble's Notre-Dame Cathedral, he married the Polish lady Elizabeth Glass, with whom he had two children, Giorgi and Ines. Both children of Mikheili and Elizabeth Glass were born in Monteneblo.

Mikheil Makarashvili, who was in immigration, often met figures who came to Europe to popularize Georgian culture. In 1966, together with his wife, he attended the performance of the Georgian ballet group "Gorda", where he met one of the most talented representatives of Georgian ballet art, Vera Bintadze.

Mikheil Makarashvili died in December 1967 at the age of 64. He was buried at Leuville Georgian cemetery. Mikheil Makarashvili, who was an immigrant, had not cut ties with his homeland. He wrote to his family. Dozens of letters of Mikheil Makarashvili sent from France are preserved in the Art Palace of Georgia, in the Makarashvili Foundation. Most of them are written in Russian. In his letters, the son of General Ilia Makarashvili tells about his life as an immigrant to his family members in his homeland. Mikheil Makarashvili's cards contain very interesting information about representatives of the Georgian intelligentsia living abroad. Having settled in France, Mikhail wrote in French his memories about his family and the years he spent in Georgia. Mikheili's grandfather, a famous public figure - Durmishkhan Zhuruli, his wife Ketevan Namoradze, whose name is associated with the foundation of the Batumi Theater, and the residence of Mikheili's father - Lieutenant General Ilia Makarashvili come to life in the memories. The memoirs contain very interesting information about the origin of the Makarashvili family, about the Russian-Ottoman war of 1877-1878, about Nikoloz Makarashvili, who was Mikheil's older brother, who died in the clash at Shamkori station in 1918. The manuscript of the memoirs, in French, is kept in Peru, namely in the city of Lima,

in the family of Giorgi (Gogi) Makarashvili, the son of Mikheil Makarashvili. Mr. Giorgi sent us a copy of Mikheil Makarashvili's manuscript, for which we express our sincere gratitude. Part of the Georgian translation of the memoirs was published by the famous Georgian poet, journalist and scientist P. Natsvlashvili, who was the first to meet Giorgi (Gogi Makarashvili), who was living in Peru. At our request, the full version of the text written by Mikheil Makarashvili was translated from French into Georgian by the Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of Georgia to the Republic of France, Honorary Doctor of Gori State University, Gocha Javakhishvili.

Key words: Makarashvilis, Immigration, Letters, Memoirs, Manuscript.

გიორგი სოსიაშვილი

ისტორიის დოქტორი, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

გორი, საქართველო

ORCID: 0000-0002-2406-8662

(+995) 577 24 00 88; giorgisosiasvili@gmail.com

აბსტრაქტი

დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრის, გიორგი ჟურულის ოჯახში ჩასიძებულ გენერალ-ლეიტენანტ ილია მაქარაშვილს და მის მეუღლეს ნინო დურმიშხანის ასულ ჟურულს ნიკოლოზის (ნიკუშა) გარდა კიდევ ორი ვაჟი ჰყავდათ. გიორგი ადრეულ ასაკში გარდაცვლილა. მათი უმცროსი ვაჟი - მიხეილი 1903 წელს დაიბადა. ფრანგულად დაწერილ მოგონებაში, მიხეილი წერს: „დავიბადე 1903 წლის 7 ოქტომბერს ძველი სტილით (ახალი სტილით 20 ოქტომბერს) ჯილალოღლიში - პატარა ქალაქში საქართველოსა და სომხეთის საზღვარზე. აქ იმყოფებოდნენ იმ დროს ჩემი მშობლები - მამა ქალაქის გარნიზონში მსახურობდა. მე მომნათლეს არბოში და იქვე ვცხოვრობდი ჩემს ბებიასა და ბაბუასთან ერთად.“ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩარიცხული მიხეილი, სხვა ქართველ ახალგაზრდებთან ერთად სწავლის გასაგრძელებლად 1922 წელს, ევროპაში წავიდა. მიხეილ მაქარაშვილი იგონებს: „მე დავტოვე ჩემი სამშობლო 1922 წელს, როგორც კი შემისრულდა 19 წელი, რათა ჩემი საინჟინრო განათლება უცხოეთში განმემტკიცებინა. რაკი გადაწყვეტილი მქონდა დაბრუნება, თან არ წამომიღია არც ერთი საარქივო დოკუმენტი, რომელიც ეხებოდა ჩვენს ოჯახს. სიმართლე რომ ვთქვა, მე მაშინ ამაზე არც მიფიქრია. თუ ღმერთის წყალობით, ოდესმე მოგეცემათ საქართველოში წასვლის შესაძლებლობა და თუ წახვალთ, ვეჭვობ, მათი დაბრუნება შეძლოთ, მით უმეტეს, რომ ჩემი ერთადერთი და - ირა აღარ არის ახალგაზრდა და თანაც ქალაქები შეიძლება, უბრალოდ, დაიკარგა.“ როგორც 1922 წლის 30 სექტემბრით დათარიღებულ წერილში აღნიშნავს, მიხეილ მაქარაშვილი ევროპაში ბათუმიდან გაემგზავრა. ბათუმში მისთვის სტუდენტობის დამდასტურებელი ცნობა ჩამოურთმევიათ, რაზეც ის ძალიან წუხდა. მიხეილი ბათუმიდან სტამბოლში (კონსტანტინოპოლში) ჩავიდა. აქედან კი ჰააგაში გაემგზავრა, სადაც იქ მყოფ ქართველებთან ვინმე

ცქიტიშვილთან და დეკანოზოვებთან დაბინავდა. 1922 წლის 11 დეკემბრით დათარიღებულ წერილში, გერმანიაში მყოფი მიხეილ მაქარაშვილი ოჯახს ატყობინებდა, რომ საშობაოდ ბერლინში ბიძასთან - გიორგი ჟურულთან აპირებდა სტუმრობას. გარკვეული პერიოდი ის გერმანიის ქალაქ კარლსრუეში გაჩერებულა. როგორც ერთ-ერთ წერილში აღნიშნავს, მიხეილს ორ ქართველთან - მ. ყაუხჩიშვილთან და ჯაშს ერთად სუფრაზე მიუწვევიათ ვინმე არჩილი და ელიავა, მაგრამ ისინი წვეულებაზე არ მისულან.

მიხეილ მაქარაშვილს ძალზე ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საფრანგეთში მოღვაწე ქართველი ურისტთან მიხეილ მუსხელიშვილთან (მიშელ მუსხელი), რომელიც შემდგომში სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი გახდა. სწორედ მას ეკუთვნოდა ევროგაერთიანების შექმნის იდეა. ოჯახის სახელზე გამოგზავნილ, 1926 წლის 3 სექტემბრით დათარიღებულ წერილიდან ირკვევა, რომ მიხეილ მაქარაშვილმა მიხეილ მუსხელიშვილთან ერთად იმოგზაურა მონტე-კარლოსა და ნიცაში. მიხეილ მაქარაშვილის და მიხეილ მუსხელიშვილის ახლო ურთიერთობას ადასტურებს 1927 წლის 10 ივლისით დათარიღებული კიდევ ერთი წერილი. როგორც მიხეილ მაქარაშვილი აღნიშნავს, წერილის დაწერისას სტრასბურგის უნივერსიტეტის მომავალი ქართველი პროფესორი მასთან იმყოფებოდა და საქართველოში მყოფ მაქარაშვილების ოჯახს მოკითხვას უთვლიდა. მიხეილ მაქარაშვილი და მიხეილ მუსხელიშვილი ხშირად ხვდებოდნენ, თუმცა მუსხელიშვილის სამსახურებრივი მდგომარეობიდან გამომდინარე გარკვეული პერიოდი მეგობრები ერთმანეთს დაშორდნენ. მიხეილ მაქარაშვილის მიერ საფრანგეთიდან გამოგზავნილ, 1938 წლით დათარიღებულ წერილში აღნიშნულია, რომ მიშა მუსხელიშვილი ეგვიპტიდან ახალი ჩამოსული იყო და იგი ისევ ქაიროში აპირებდა დაბრუნებას.

მიხეილ მაქარაშვილი თავისი მეგობრის წარმატებებს საქართველოში მცხოვრებ ოჯახის წევრებს და ახლობლებს ხშირად ატყობინებდა. 1946 წლით დათარიღებულ ერთ წერილში იგი აღნიშნავდა, რომ მიხეილ მუსხელიშვილი უკვე პროფესორი იყო. მიხეილ მაქარაშვილს ემიგრაციაში წასვლამდე ქართული საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენლებთან მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა. მათ შორის გამოჩენილ ქართველ მხატვართან ელენე ახვლედიანთან, რომელსაც მიხეილის პორტრეტიც დაუხატავს.

მიხეილ მაქარაშვილი ჯერ გერმანიაში სწავლობდა (ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში), ხოლო შემდეგ სწავლა გრენობლის (საფრანგეთი) უნივერსიტეტში გააგრძელა (1927-1928 წ.წ.). სხვადასხვა დროს ცხოვრობდა ფონტებლოსა და გრენობლში, ბოლოს კი პარიზში დამკვიდრდა. 1948 წელს, მიხეილმა ძალზე განიცადა დედის გარდაცვალება. წლისთავზე, მისი თხოვნით, ეკლესიაში (იგი ტამარს არ იხსენიებს, თუმცა შესაძლოა პარიზის წმინდა ნინოს სახელობის სალოცავზე იყოს საუბარი) ნინო ჟურულის სულის მოსახსენიებელი წირვა ჩაუტარებიათ.

მიხეილ მაქარაშვილი ემიგრაციაში დაოჯახდა. მან გრენობლის ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარში პოლონელ ქალბატონზე ელიზაბეტ გლასზე ჯვარი დაიწერა, რომელთანაც ორი შვილი გიორგი და ინესი შეეძინა. მიხეილის და ელიზაბეტ გლასის ორივე შვილი მონტენებლოში დაიბადა.

ემიგრაციაში მყოფი მიხეილ მაქარაშვილი ხშირად ხვდებოდა ევროპაში ქართული კულტურის პოპულარიზაციის მიზნით ჩასულ მოღვაწეებს. 1966 წელს იგი მეუღლესთან ერთად ქართული საბალეტო ჯგუფის „გორდას“ წარმოდგენას დაესწრო, სადაც გაიცნო ქართული საბალეტო ხელოვნების უნიჭიერესი წარმომადგენელი ვერა წიგნაძე.

მიხეილ მაქარაშვილი 1967 წლის დეკემბერში, 64 წლის ასაკში გარდაიცვალა. იგი ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე დაკრძალეს. ემიგრაციაში მყოფ მიხეილ მაქარაშვილს სამშობლოსთან ურთიერთობა არ გაუწყვეტია. მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა თავის ოჯახთან. საქართველოს ხელოვნების სასახლეში, მაქარაშვილების ფონდში დაცულია საფრანგეთიდან გამოგზავნილი მიხეილ მაქარაშვილის ათობით წერილი. მათი უმეტესობა რუსულ ენაზეა დაწერილი. წერილებში გენერალ ილია მაქარაშვილის ვაჟი სამშობლოში მყოფ ოჯახის წევრებს ემიგრანტულ ცხოვრებაზე მოუთხრობს. მიხეილ მაქარაშვილის ბარათებში ძალზე საინტერესო ცნობებია უცხოეთში მცხოვრებ ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლებზე. საფრანგეთში დამკვიდრებულმა მიხეილმა ფრანგულ ენაზე დაწერა მოგონებები თავის ოჯახზე, საქართველოში გატარებულ წლებზე. მოგონებებში ცოცხლდება მიხეილის პაპა, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე - დურმიშხან ჟურული, მისი მეუღლე ქეთევან ნამორაძე, რომლის სახელსაც უკავშირდება ბათუმის თეატრის დაარსება, მიხეილის მამის - გენერალ-ლეიტენანტი ილია მაქარაშვილის სახლობა. მოგონებებში ძალზე საინტერესო ცნობებია მაქარაშვილების გვარის წარმომავლობაზე, რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომზე, 1918 წლის სადგურ შამქორთან გამართულ შეტაკებაში დაღუპულ ნიკოლოზ მაქარაშვილზე, რომელიც მიხეილის უფროსი ძმა გახლდათ. მოგონებების ხელნაწერი, ფრანგულ ენაზე, ინახება პერუში, კერძოდ, ქალაქ ლიმაში, მიხეილ მაქარაშვილის ვაჟის გიორგი (გოგი) მაქარაშვილის ოჯახში. მიხეილ მაქარაშვილის ხელნაწერის ასლი ბატონმა გიორგიმ გამოგვიგზავნა, რისთვისაც გულწრფელ მადლობას მოვახსენებთ. როგორც მივუთითებდით, მოგონებების ქართული თარგმანის ნაწილი, გამოქვეყნებული აქვს ცნობილ ქართველ პოეტს, ჟურნალისტს და მეცნიერს პ. ნაცვლიშვილს, რომელიც პირველი შეხვდა პერუში მცხოვრებ გიორგი (გოგი) მაქარაშვილს). მიხეილ მაქარაშვილის მიერ დაწერილი ტექსტის სრული ვარიანტი ჩვენი თხოვნით ფრანგულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანმა ელჩმა საფრანგეთის რესპუბლიკაში, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორმა, გოჩა ჯავახიშვილმა.

საკვანძო სიტყვები: მაქარაშვილები, ემიგრაცია, წერილები, მოგონებები, ხელნაწერი.

შესავალი

დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრის, გიორგი ჟურულის ოჯახში ჩასიძებულ გენერალ-ლეიტენანტი ილია მაქარაშვილს და მის მეუღლეს ნინო დურმიშხანის

ასულ ჟურნულს ნიკოლოზის (ნიკუშა) გარდა კიდევ ორი ვაჟი ჰყავდათ. გიორგი ადრეულ ასაკში გარდაცვლილა. მათი უმცროსი ვაჟი - მიხეილი 1903 წელს დაიბადა.

ილია მაქარაშვილი ცნობილი სამხედრო მოღვაწე იყო, მან განათლება კიევის ვლადიმირის გიმნაზიაში მიიღო, შემდეგ კი პავლოვსკის სამხედრო სასწავლებელში. მონაწილეობდა რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომში. მისი სამხედრო კარიერა 1915 წელს გენერალ-ლეიტანტის ჩინით დაგვირგვინდა (სოსიაშვილი, 2022: 126-128)

ფრანგულად დაწერილ მოგონებაში, რომლის ერთი ნაწილი პ. ნაცვლიშვილმა გამოაქვეყნა, მიხეილი წერს: „დავიბადე 1903 წლის 7 ოქტომბერს ძველი სტილით (ახალი სტილით 20 ოქტომბერს) ჯილალოღლიში - პატარა ქალაქში საქართველოსა და სომხეთის საზღვარზე. აქ იმყოფებოდნენ იმ დროს ჩემი მშობლები - მამა ქალაქის გარნიზონში მსახურობდა. მე მომნათლეს არბოში და იქვე ვცხოვრობდი ჩემს ბებიასა და ბაბუასთან ერთად“ (იხ. დანართი #2), (ნაცვლიშვილი, 1992: 6). თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩარიცხული მიხეილი, სხვა ქართველ ახალგაზრდებთან ერთად, სწავლის გასაგრძელებლად 1922 წელს ევროპაში წავიდა. მიხეილ მაქარაშვილი იგონებს: „მე დავტოვე ჩემი სამშობლო 1922 წელს, როგორც კი შემისრულდა 19 წელი, რათა ჩემი საინჟინრო განათლება უცხოეთში განმემტკიცებინა. რაკი გადაწყვეტილი მქონდა დაბრუნება, თან არ წამომიღია არც ერთი საარქივო დოკუმენტი, რომელიც ეხებოდა ჩვენს ოჯახს. სიმართლე რომ ვთქვა, მე მაშინ ამაზე არც მიფიქრია. თუ ღმერთის წყალობით, ოდესმე მოგეცემათ საქართველოში წასვლის შესაძლებლობა და თუ წახვალთ, ვეჭვობ, მათი დაბრუნება შეძლოთ, მით უმეტეს, რომ ჩემი ერთადერთი და - ირა აღარ არის ახალგაზრდა და თანაც ქაღალდები შეიძლება, უბრალოდ, დაიკარგა“ (იხ. დანართი #2), (ნაცვლიშვილი, 1992: 6). როგორც 1922 წლის 30 სექტემბრით დათარიღებულ წერილში აღნიშნავს, მიხეილ მაქარაშვილი ევროპაში ბათუმიდან გაემგზავრა. ბათუმში მისთვის სტუდენტობის დამდასტურებელი ცნობა ჩამოურთმევიათ, რაზეც ის ძალიან წუხდა (საქართველოს ხელოვნების სასახლე - კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი №1, საქმე 135, ხ. 42736). მიხეილი ბათუმიდან სტამბოლში (კონსტანტინოპოლში) ჩავიდა. აქედან კი ჰაგაში გაემგზავრა, სადაც იქ მყოფ ქართველებთან ვინმე ცქიტიშვილთან და დეკანოზოვებთან დაბინავდა. (საქართველოს ხელოვნების სასახლე-კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი №1, საქმე 135, ხ. 4276).

მიხეილ მაქარაშვილის მიერ გამოგზავნილ წერილში მოხსენიებული ცქიტიშვილის ვინაობა ვერ დავადგინეთ, ხოლო დეკანოზოვში ის უნდა გულისხმობდეს ანდრია დეკანოზიშვილს, რომელიც იყო საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის წევრი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წარმომადგენელი არგენტინაში, 1920 წელს კი საზოგადოება „ჩემოს“ წარმომადგენელი ჰაგაში. იგი 1921 წლიდან ემიგრაციაში იმყოფებოდა. (საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა: ენციკლოპედია-ლექსიკონი, 2018: 127-128).

1922 წლის 11 დეკემბრით დათარიღებულ წერილში, გერმანიაში მყოფი მიხეილ მაქარაშვილი ოჯახს ატყობინებდა, რომ სააღდგომოდ ბერლინში ბიძასთან - გიორგი ჟურულთან აპირებდა სტუმრობას. გარკვეული პერიოდი ის გერმანიის ქალაქ კარლსრუეში გაჩერებულა. როგორც ერთ-ერთ წერილში აღნიშნავს, მიხეილს ორ ქართველთან - მ. ყაუხჩიშვილთან და ჯაშს ერთად სუფრაზე მიუწვევიათ ვინმე არჩილი და ელიავა, მაგრამ ისინი წვეულებაზე არ მისულან.

გ. მაქარაშვილის წერილში მოხსენიებული ჯაშის ვინაობა ვერ დავადგინეთ.

არჩილ გედევანს და მის დას ელენას სხვა წერილშიც იხსენიებს მიხეილ მაქარაშვილი, სავარაუდოდ ის იყო ემიგრაციაში მყოფი არჩილ გედევანიშვილი (1898-1971), რომელმაც მოგვიანებით ავტობიოგრაფიული რომანი გამოსცა. (გედევანიშვილი, 1996) არჩილ გედევანიშვილი დაკრძალულია ლევილის ქართულ სასაფლაოზე. (პაპავა, 1990: 96) ვიდრე არჩილ გედევანიშვილი ევროპაში ჩავიდოდა, მიხეილ მაქარაშვილი ოჯახის წევრებისადმი გამოგზავნილ წერილებში მას ხშირად კითხულობდა და ურჩევდა, რომ ევროპაში განათლების მიღებისათვის გერმანული ენა შეესწავლა (საქართველოს ხელოვნების სასახლე - კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ხ. 42736)

რაც შეეხება წერილში მოხსენიებულ ყაუხჩიშვილს, ეს იყო (იხ. ქვემოთ) მიხეილ გიორგის ძე ყაუხჩიშვილი (1889-1948 წ.წ.).

მეთოდები

კვლევა, ძირითადად ეფუძნება ისტორიულ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში აპრობირებულ კვლევის მეთოდებს: ემპირიული ანალიზი, შედარებით-ისტორიული მეთოდი, მიზეზობრივ-შედარებითი ანალიზი, სინთეზი, აბსტრაქცია, კონტენტ-ანალიზი, სისტემური ანალიზი.

შედეგები

ნაშრომში დოკუმენტურ და ნარატიულ წყაროებზე დაყრდნობით შესწავლილია სოფელ არბოში მცხოვრები ჟურულელებთან ჩასიძებული ქართველი გენერლის ილია მაქარაშვილის შვილის - მიხეილ მაქარაშვილის ცხოვრებადამოღვაწეობა. ჟურულელებმადამაქარაშვილებმა უმნიშვნელოვანესი წვლილი შეიტანეს ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკურ, კულტურულ და საზოგადოებრივ ცხოვრების განვითარებაში. XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში სოფელ არბოში არსებული მათი საცხოვრებელი ქართული ინტელექტუალური ელიტის თავშეყრის ადგილს წარმოადგენდა. მდიდარი საარქივო მასალა დაგვეხმარა მეტ-ნაკლებად გაგვეცოცხლებინა იმ ოჯახების საქმიანობა, რომლებიც დღეს სამწუხაროდ მივიწყებულია და ახალმა თაობამ მათზე თითქმის არაფერი იცის. ჟურულეების და მაქარაშვილების შთამომავლები საფრანგეთსა და პერუში ცხოვრობენ.

მსჯელობა

მიხეილ მაქარაშვილს ძალზე ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საფრანგეთში მოღვაწე ქართველ იურისტთან მიხეილ მუსხელიშვილთან (მიშელ მუსხელი), რომელიც შემდგომში სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი

გახდა. სწორედ მას ეკუთვნოდა ევროგაერთიანების შექმნის იდეა. (მიხეილ მუსხელიშვილი და ერთიანი ევროპის იდეა, 2020; Brian Simpson, 2001: 609; Hilton, 1979: 52-79; ქართველები უცხოეთში: ბიოგრაფიები და მოღვაწეობა, თ.გ., ა; შარაძე, 1991: 477-482; ჯაფარიძე, 2019)

ოჯახის სახელზე გამოგზავნილ, 1926 წლის 3 სექტემბრით დათარიღებულ წერილიდან ირკვევა, რომ მიხეილ მაქარაშვილმა მიხეილ მუსხელიშვილთან ერთად იმოგზაურა მონტე-კარლოსა და ნიცაში (ფონდი № I). მიხეილ მაქარაშვილის და მიხეილ მუსხელიშვილის ახლო ურთიერთობას ადასტურებს 1927 წლის 10 ივლისით დათარიღებული კიდევ ერთი წერილი. როგორც მიხეილ მაქარაშვილი აღნიშნავს, წერილის დაწერისას სტრასბურგის უნივერსიტეტის მომავალი ქართველი პროფესორი მასთან იმყოფებოდა და საქართველოში მყოფ მაქარაშვილების ოჯახს მოკითხვას უთვლიდა (ფონდი № I). მიხეილ მაქარაშვილი და მიხეილ მუსხელიშვილი ხშირად ხვდებოდნენ, თუმცა მუსხელიშვილის სამსახურებრივი მდგომარეობიდან გამომდინარე გარკვეული პერიოდი მეგობრები ერთმანეთს დაშორდნენ. მიხეილ მაქარაშვილის მიერ საფრანგეთიდან გამოგზავნილ, 1938 წლით დათარიღებულ წერილში აღნიშნულია, რომ მიხეილ მუსხელიშვილი ეგვიპტიდან ახალი ჩამოსული იყო და იგი ისევ ქაიროში აპირებდა დაბრუნებას (ფონდი № I).

მიხეილ მაქარაშვილი თავისი მეგობრის წარმატებებს საქართველოში მცხოვრებ ოჯახის წევრებს და ახლობლებს ხშირად ატყობინებდა. 1946 წლით დათარიღებულ ერთ წერილში იგი აღნიშნავდა, რომ მიხეილ მუსხელიშვილი უკვე პროფესორი იყო (ფონდი № I). მიხეილ მაქარაშვილს ემიგრაციაში წასვლამდე ქართული საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენლებთან მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა. მათ შორის გამოჩენილ ქართველ მხატვართან ელენე ახვლედიანთან, რომელსაც მიხეილის პორტრეტიც დაუხატავს (ფონდი № I).

მიხეილ მაქარაშვილი ჯერ გერმანიაში სწავლობდა (ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში), ხოლო შემდეგ სწავლა გრენობლის (საფრანგეთი) უნივერსიტეტში გააგრძელა (1927-1928 წ.წ.). სხვადასხვა დროს ცხოვრობდა ფონტებლოსა და გრენობლში, ბოლოს კი პარიზში დამკვიდრდა. 1930 წლის 5 მაისს, საქართველოში გამოგზავნილ წერილში მიხეილ მაქარაშვილი იტყობინებოდა, რომ „Peugeot“-ის ქარხანაში მოეწყო სამუშაოდ და მისი ანაზღაურება 1500 ფრანკი იყო (ფონდი № I). 1931 წლის 1 სექტემბერს მიხეილ მაქარაშვილი ავტოკატასტროფაში მოჰყვა და დაზიანებები მიიღო (ფონდი № I). 1937 წელს მიხეილმა პარიზში მყოფი ბიძის - გიორგი ჟურულის ოჯახი მოინახულა. იმ დროისთვის გიორგი ჟურულის ერთ-ერთი ვაჟი კონსტანტინე (კოტიკო) უკვე მუშაობდა, ხოლო მეორე - დურმიშხანი (დუმა) ახალი გამოგზავნილ მუსხელიშვილი იყო (იგი ხშირად ავადმყოფობდა) (ფონდი № I). როგორც მიხეილ მაქარაშვილი წერს - კოტე ჟურული მის მცირეწლოვან ვაჟს - გოგის მშობლიურ სოფელზე - არბოზე ბევრს ესაუბრებოდა და ბავშვს სამშობლო ძალიან შეაყვარა. (ფონდი № I). ემიგრაციაში მყოფ მიხეილ მაქარაშვილს ძალზე ენატრებოდა თავისი სამშობლო, განსაკუთრებით კი სოფელი არბო (ოჯახის წევრებს იგი არბოს ფოტოსურათების გაგზავნას

სთხოვდა). იგი იხსენებდა გერისტობის დღესასწაულს მშობლიურ სოფელში. ერთ-ერთ წერილში წერდა, რომ სამშობლოში დაბრუნებას აპირებდა, თუმცა, ბევრი ხელისშემშლელი მიზეზი არსებობდა. მიხეილ მაქარაშვილი ბრიუსელში დასწრებია საბჭოთა გამოფენას, სადაც ქართული კერძები და ღვინო დაუგემოვნებია. მიხეილ მაქარაშვილს საქართველოდან ამანათებს ხშირად უგზავნიდნენ, რაზეც კმაყოფილებით წერდა. ევროპაში ჩასულ მიხეილ მაქარაშვილს თავდაპირველად ძალზე უჭირდა. როგორც ერთი წერილიდან ირკვევა, იგი საიმედო კაცის ხელით საქართველოში ზამთრის ქურქის გამოგზავნას და გაყიდვასაც კი აპირებდა, რომ ამით მცირეოდენი შემოსავალი მიეღო (ფონდი № I). დის - ირინა მაქარაშვილისადმი გამოგზავნილ ერთ წერილში იგი გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ დედისთვის ყურსასმენი მილის ყიდვა უნდოდა, თუმცა, უსახსრობის გამო ვერ მოახერხა (ფონდი № I). 1948 წელს, მიხეილმა ძალზე განიცადა დედის გარდაცვალება. წლისთავზე, მისი თხოვნით, ეკლესიაში (იგი ტამარს არ იხსენიებს, თუმცა შესაძლოა პარიზის წმინდა ნინოს სახელობის სალოცავზე იყოს საუბარი) ნინო ჟურულის სულის მოსახსენიებელი წირვა ჩატარებით (ფონდი № I).

დედის - ნინო ჟურულის გარდაცვალებიდან 3 წლის შემდეგ მიხეილ მაქარაშვილის ბიძა - დამოუკიდებელი საქართველოს ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრი გიორგი ჟურულიც აღესრულა. მოხუცებულ დედის ძმას მიხეილი კვირაში ერთხელ სტუმრობდა. იგი საყვედურობდა ბიძაშვილს - კოტეს (გიორგი ჟურულის ვაჟს), რომელიც მშობლებისთვის ნაკლებად იცლიდა. საფრანგეთში მყოფი ძმის და მისი ოჯახის მონახულებას კარგა ხანი გეგმავდა მისი და ირინა. თუმცა, საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში ეს არც თუ ისე ადვილი საქმე იყო. საბოლოოდ, 1966 წელს ირინას მეუღლის, ცნობილი მეცნიერის - ანატოლი კიზირიას დიდი ძალისხმევით, კომუნისტური მთავრობისაგან ირინამ ევროპაში წასვლის ნებართვა მიიღო და ჩეხოსლოვაკიაში, კერძოდ, ქალაქ პრაღაში დიდი ხნის უნახავ ძმას შეხვდა.

მიხეილ მაქარაშვილი ემიგრაციაში დაოჯახდა. მან გრენობლის ღვთისმშობლის სახელობის ტამარში პოლონელ ქალბატონზე ელიზაბეტ გლასზე ჯვარი დაიწერა, რომელთანაც ორი შვილი გიორგი და ინესი შეეძინა. მიხეილის და ელიზაბეტ გლასის ორივე შვილი მონტენებლოში დაიბადა. გიორგი (გოგი) (დაბ. 1932 წ.) გარეგნულად მიხეილის უდროოდ დაღუპულ ძმას ნიკუშას ჰგავდა, ხოლო ინესს (დაბ. 1935 წ.) მამა ენაწყლიანობით ირინა მაქარაშვილს ამსგავსებდა. მიხეილის ვაჟმა სამხედრო სავალდებულო სამსახური საფრანგეთის არმიაში მოიხადა. აქვე მიიღო უმაღლესი განათლება და პროფესიულ საქმიანობას შეუდგა. მცირე ხანში საბანკო სფეროში მყოფი გიორგი (გოგი) მაქარაშვილი სამსახურიდან სამხრეთ ამერიკის კონტინენტზე იქნა მივლინებული. პერუს დედაქალაქში - ლიმაში გაიცნო მან თავისი მომავალი მეუღლე კარმენი და აქვე დამკვიდრდა (ვრცლად იხ. ქვემოთ). საქართველოში გამოგზავნილ წერილებში მიხეილ მაქარაშვილი დიდი სიყვარულით იხსენიებდა გოგის შვილებს, განსაკუთრებით კი თავის სეხნია შვილიშვილს. 1962 წელს მიხეილი და თავისი მეუღლე ელიზაბეტ გლასი შვილს პერუში ესტუმრნენ. მგზავრობა საკმაოდ დამქნაცველი იყო. ისინი გემით ჯერ

ნიუ-იორკში ჩავიდნენ, ხოლო შემდეგ მაიამის გავლით ლიმაში ჩაფრინდნენ (ფონდი №I). მალე მიხეილ მაქარაშვილის ქალიშვილი - ინესიკ დაოჯახდა. იგი საფრანგეთში ჟან-პიერ საილოზე გათხოვდა. მიხეილ მაქარაშვილმა ინესიკ ქორწილი გადაუხადა. საზეიმო მიღებაზე 150 ადამიანმა მოიყარა თავი, ხოლო ვახშამი 12 კაცზე გაუწყვიათ. მიხეილი სიამაყით წერდა, რომ ქორწილში ინესმა და მისმა ფრანგმა მეუღლემ ლეკური იცეკვეს (შვილებს კავკასიური ლეკური ცეკვა მან ბავშვობაშივე ასწავლა), ხოლო თვითონ ცეკვა „კინტაური“ შეასრულა (ფონდი № I). ქალიშვილის გაბედნიერებისადმი მიძღვნილ საზეიმო მიღებაზე მიხეილ მაქარაშვილს ოჯახს სტუმრობდნენ ემიგრაციაში მყოფი ქართველები, მათ შორის: ქეთუშა ვაჩნაძე, ნინა კვიციანი, მიშა გოცირიძე, მამულაშვილები, გომართელი (მიხეილის წერილში ზოგიერთი მათგანი მხოლოდ გვართ არის მოხსენიებული) და სხვ. 1967 წელს, ირინა მაქარაშვილის მოწვევით მიხეილ მაქარაშვილის ქალიშვილი ინესი და მისი მეუღლე ჟან-პიერ საილო საქართველოში ჩამოვიდნენ (ფონდი № I).

მოწვევის წერილში აღნიშნულია, რომ მასპინძელი (ირინა მაქარაშვილი) უზრუნველყოფდა საქართველოში ჩამოსულ სტუმრებს საცხოვრებელი ბინით და სხვა დამატებითი ხარჯებით (ფონდი № I)

ემიგრაციაში მყოფი მიხეილ მაქარაშვილი ხშირად ხვდებოდა ევროპაში ქართული კულტურის პოპულარიზაციის მიზნით ჩასულ მოღვაწეებს. 1966 წელს იგი მეუღლესთან ერთად ქართული საბალეტო ჯგუფის „გორდას“ წარმოდგენას დაესწრო, სადაც გაიცნო ქართული საბალეტო ხელოვნების უნიჭიერესი წარმომადგენელი ვერა წიგნაძე (ფონდი № I).

მიხეილ მაქარაშვილი 1967 წლის დეკემბერში, 64 წლის ასაკში გარდაიცვალა. იგი ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე დაკრძალეს. (პაპავა, 1990: 96) ემიგრაციაში მყოფ მიხეილ მაქარაშვილს სამშობლოსთან ურთიერთობა არ გაუწყვეტია. მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა თავის ოჯახთან.

დასკვნა

საქართველოს ხელოვნების სასახლეში, მაქარაშვილების ფონდში დაცულია საფრანგეთიდან გამოგზავნილი მიხეილ მაქარაშვილის ათობით წერილი. მათი უმეტესობა რუსულ ენაზეა დაწერილი. წერილებში გენერალ ილია მაქარაშვილის ვაჟი სამშობლოში მყოფ ოჯახის წევრებს ემიგრანტულ ცხოვრებაზე მოუთხრობს. მიხეილ მაქარაშვილის ბარათებში ძალზე საინტერესო ცნობებია უცხოეთში მცხოვრებ ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლებზე. საფრანგეთში დამკვიდრებულმა მიხეილმა ფრანგულ ენაზე დაწერა მოგონებები თავის ოჯახზე, საქართველოში გატარებულ წლებზე. მოგონებებში ცოცხლდება მიხეილის პაპა, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე - დურმომიხან ჟურული, მისი მეუღლე ქეთევან ნამორაძე, რომლის სახელსაც უკავშირდება ბათუმის თეატრის დაარსება, მიხეილის მამის - გენერალ-ლეიტენანტი ილია მაქარაშვილის სახლობა. მოგონებებში ძალზე საინტერესო ცნობებია მაქარაშვილების გვარის წარმომავლობაზე, რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომზე, 1918 წლის სადგურ შამქორთან გამართულ შეტაკებაში დაღუპულ ნიკოლოზ მაქარაშვილზე, რომელიც მიხეილის უფროსი ძმა გახლდათ. მოგონებების ხელნაწერი, ფრანგულ

ენაზე, ინახება პერუში, კერძოდ, ქალაქ ლიმაში, მიხეილ მაქარაშვილის ვაჟის გიორგი (გოგი) მაქარაშვილის ოჯახში. მიხეილ მაქარაშვილის ხელნაწერის ასლი ბატონმა გიორგიმ გამოგვიგზავნა, რისთვისაც გულწრფელ მადლობას მოვახსენებთ. როგორც მივუთითებდით, მოგონებების ქართული თარგმანის ნაწილი, გამოქვეყნებული აქვს ცნობილ ქართველ პოეტს, ჟურნალისტს და მეცნიერს პ. ნაცვლიშვილს, რომელიც პირველი შეხვდა პერუში მცხოვრებ გიორგი (გოგი მაქარაშვილს). მიხეილ მაქარაშვილის მიერ დაწერილი ტექსტის სრული ვარიანტი ჩვენი თხოვნით ფრანგულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანმა ელჩმა საფრანგეთის რესპუბლიკაში, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორმა, გოჩა ჯავახიშვილმა.

დანართი #1. მიხეილ მაქარაშვილის საფრანგეთიდან გამოგზავნილი წერილები ოჯახის წევრებისადმი.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი დედას და ირას. 1922 წლის 30 (?)

მინიშნებულ თარიღში მხოლოდ 1922 წელი ფიგურირებს. თარიღი წერილს დასაწყისში აქვს მიწერილი. დღის აღმნიშვნელი რიცხვი 30 - მკაფიოდ იკითხება, ხოლო თვის აღმნიშვნელი ციფრი გაურკვეველია.

წერილს ასევე აქვს მინაწერი: „ბიძია გკოცნით ყველას, დეკანოზოვები მოკითხვას გითვლიან და გთხოვენ გადასცეთ ნინას, რომ ჩამოვიდეს“ (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე, დაწერილია ორგანიზაცია „ჩემო“-ს¹ ბლანკზე, იკითხება პრეზიდენტი გიორგი ჟურული, იქვე, ამ კომიტეტის მართკუთხა შტამპია და იკითხება - 22 ივნისი).

ძვირფასო დედა და ირა!

ჰაგიდან, სადაც გუშინწინ ჩავედი, დუნკერნამდე გემით „ჰეკტორი“, ვიმგზავრე. ამსტერდამამდე უნდა მემგზავრა, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ გემი დუნკერნაში კიდევ ათი დღე უნდა გაჩერებულიყო და მეც რკინიგზით წამოვედი. გზაში 10 საათი გავატარე, საფრანგეთი და ბელგია გამოვიარე. ვნახე: ანტვერპენი, ბრიუსელი და სხვ. ერთი სიტყვით, ჩემი მოგზაურობა კონსტანტინოპოლიდან ძალიან საინტერესო გამოდგა. ბევრი ქვეყანა მოვიარე, აფრიკაშიც კი ვიყავი - ალჟირში. გემზე თითქმის მთელი თვე გავატარე. მშვენიერი კაიუტა მერგო და კვებაც კარგი იყო, რაც სულ 18 ფუნტი სტერლინგი დაჯდა. არადა, ხმელეთით რომ მემგზავრა 40 ფუნტი სტერლინგი დაჭირდებოდა. მგზავრები და ეკიპაჟის წევრები კარგად მეპყრობოდნენ, ისე რომ კარგად გავერთე. კონსტანტინოპოლიდან სამი წერილი გამოგვგზავნე, ერთი ჯაყელის,² მეორე ლანდიას,³ ხოლო მესამე

1 ქართველების ორგანიზაცია ევროპაში.

2 სავარაუდოდ იგულისხმება ნიკოლოზ ჯაყელი (1887-1970 წ.წ.), ქართველი პოლიტიკოსი, საზოგადო მოღვაწე, იტალიის ქალაქ მილანში ერთა ლიგის საერთაშორისო ასოციაციების მეოთხე კონგრესზე საქართველოს წარმო მადგენელი, 1921 წლიდან პოლიტიკური ემიგრანტი (ბიბლიოვიკი, თ.გ., ბ)

3 გაურკვეველია ვის გულისხმობს.

მარინას⁴ მეშვეობით. ბათუმიდანაც ერთი წერილი გამოვგზავნე. აქ ჰააგაში „ჩემო“-ს ერთ-ერთ თანამშრომელთან, ცქიტვიშვილთან,⁵ ვცხოვრობ, ხოლო დეკანოზოვებთან⁶ - ვიკვებები. ისინი გულითად მოკითხვას გითვლიან. ნინა სამსონის ასულ ელიაშვილს⁷ თუ ნახავ გადაეცი, რომ ყველაფრის მიუხედავად, რაც შეიძლება მალე გამოემგზავროს. დედი! ბათუმში ყველა წერილთან ერთად უნივერსიტეტის მოწმობაც ჩამომართვეს, რომელიც ადასტურებდა, რომ საინჟინრო-მექანიკური ფაკულტეტის სტუდენტი ვიყავი. თუ ღმერთი გწამს, უნივერსიტეტში მიდი და აუხსენი, რომ ბათუმში ჩამომართვეს, რადგან ქართულ ენაზე იყო. მათ ახალის მოცემა თხოვე, რადგან ყოველივეს ჩემთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. აუცილებლად შეეცადე და პარმენს⁸ გადაეცი, ის კი „ჩემო“-ს საბუთებთან ერთად გამომიგზავნის. როგორც ჩანს, ჰააგაში 10 დღე გავჩერდები, მერე კი კარლსრუეში გავემგავრები, სადაც ვისწავლი კიდეც.

ბიკოლა⁹ და ბიძია¹⁰ ბერლინში არიან და შესაძლოა მათი მონახულება ამჟამად ვერ მოვახერხო. დეკანოზოვები კარგად მექცევიან. არჩილს¹¹ გადაეცი, რომ გერმანული ენის შესწავლა დაიწყოს, რადგან გერმანიის გარდა წასვლა არსად არ ღირს. ინგლისსა და საფრანგეთში ისეთი სიძვირეა, რომ მას იქ საარსებო წყარო არ ეყოფა. პრალაში გამგზავრებას არავის ურჩევენ, რადგან მეცადინეობა შეუძლებელია. იქ ბევრი ქართველი და რუსია თავმოყრილი და ერთმანეთს ხელს უშლიან. ბერლინიდან და სხვა ქალაქებიდანაც კი შეგნებული ნაწილი პროვინციაში გადაბარგდა. ვგონებ, კარლსრუეში ერთადერთი ქართველი ვიქნები, ისე რომ შეიძლება რამე გამომივიდეს. ბათუმში ყველა წერილი ჩამომართვეს, როგორც პარმენმა მითხრა ბიძიასადმი გადასაცემად წერილი ლანდიას ჩააბარა, ხოლო ეს წერილი ლანდიას ბათუმში ჩამოართვეს. კონსტანტინოპოლში ჩემი

4 ვერ დავადგინეთ.

5 დამატებითი ინფორმაცია ვერ მოვიპოვეთ.

6 უნდა იგულისხმებოდეს მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ანდრია დეკანოზიშვილის (1876-1955 წ.წ.) ოჯახი. ანდრია დეკანოზიშვილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში იყო რესპუბლიკის წარმომადგენელი არგენტინაში. 1920 წელს იყო საზოგადოება „ჩემოს“ წარმომადგენელი ჰააგაში. 1921 წლიდან იმყოფებოდა ემიგრაციაში. (საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა: ენციკლოპედია-ლექსიკონი, 2018: 127)

7 ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბაქოს განყოფილების ნამდვილი წევრი (1909) (ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრები, თ.გ.) ეს ქალბატონი შესაძლოა იყოს ცნობილი ექმის ივანე ელიაშვილის მეუღლე.

8 ვერ დავადგინეთ.

9 იგულისხმება გიორგი ჟურულის მეუღლე-ელენე მუსხელიშვილი.

10 იგულისხმება გიორგი ჟურული.

11 სავარაუდოდ გულისხმობს არჩილ გედევანიშვილს (1898-1971 წ.წ.), რომელიც მოგვიანებით ევროპაში მოღვაწეობდა. დაკრძალულია ლევილში (პაპავა, 1990: 96)

ცხოვრების შესახებ წერილებიდან და მარინასგან გეცოდინებათ. გერმანიაში რომ ჩავალ დაწვრილებით წერილთან ერთად მისამართსაც გამოვიგზავნით, მანამდე კი „ჩემო“-ს მეშვეობით მომწერეთ.

ყველას მაგრად გკოცნით - მაშურას,¹² მის მეუღლესა¹³ და მშობლებს,¹⁴ მალალოს,¹⁵ თამარ გოცირიძეს¹⁶ და თამარ ელიაშვილს¹⁷ და სხვებს.

მინაწერი აშიებზე: - პარმენი და ეკატერინე კონსტანტინეს ასული¹⁸ დამიკოცნეთ

- კიდევ ერთხელ გკოცნით ძვირფასო ნინა დურმიშხანის ასულო, მიშა ჩამოვიდა, კარგად გამოიყურება. თქვენ არ იდარდოთ, ყველაფერი კარგად იქნება. ვწუხვარ, რომ მასთან ერთად ნინა¹⁹ არ წამოვიდა, აუცილებლად ჩამოვიდეს, გკოცნით და ჯანმრთელობას გისურვებთ, **დეკანოზოვცა.**²⁰

P.S. გიგზავნით ფოტო-ბარათს, რომელიც პასპორტისთვის ჰააგაში გადავიღე.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე - კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ხ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი დედას

წერილი უთარილო და ფრაგმენტულია, წერილში ირინა მაქარაშვილის მეუღლეს ავტორი არ მოიხსენიებს. რაც გვაფიქრებინებს, რომ იმ დროისთვის ირა გათხოვილი არ იყო, სავარაუდოდ წერილი გამოგზავნილია 1925 წლამდე.

(ხელნაწერი, რუსულ ენაზე, ტესტში რამდენიმე ქართული წინადადებაა).

...დამაგვიანდა, თავის თავს დააბრალონ და დაელოდნონ, რომ მეორე სემესტრი ჩააბარონ, როგორც აქ ამბობენ მომდევნო სემესტრიდან უცხოელ სტუდენტებს სამი წლის განმავლობაში აღარ მიიღებენ და ჩამოსული ხალხი...²¹ განათლების გარეშე დარჩება, რადგან იმის სახსრები არ ექნებათ, რომ სხვა ქვეყნებში მიიღონ განათლება.

12 აღნიშნულ პიროვნებას იხსენიებდა დურმიშხან გიორგის ძე ჟურულიც.

13 ვერ დავადგინეთ.

14 ვერ დავადგინეთ.

15 იგულისხმება ირინა მაქარაშვილის მეგობარი - მალალო მესხიშვილი-ანდრონიკაშვილი.

16 შესაძლოა იგულისხმებოდეს ექიმი თამარ ანტონის ასული გოცირიძე (1914-1967 წ.წ.) (საქართველოს ექიმები: ბიოგრაფიული ლექსიკონი).

17 შესაძლოა იგულისხმებოდეს ანდრია დეკანოზიშვილის მეუღლის ელია ელიაშვილის ოჯახის წევრი.

18 ვერ დავადგინეთ.

19 ვერ დავადგინეთ.

20 რაკი მიხეილ მაქარაშვილს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა დეკანოზიშვილების ოჯახთან, შესაძლოა მინაწერი ეკუთვნოდეს ანდრია დეკანოზიშვილის მეუღლეს.

21 არ იკითხება

ჩემო ძვირფასო, შენ წერ, რომ ფულის გამოგზავნას აპირებ, მაგრამ არ იცი როგორ. თუ მართლა გაქვს ზედმეტი თანხა, იმდენი, რომ მე გამომიგზავნო, მხოლოდ ვინმეს მეშვეობით²² რამეთუ სხვა გზა არ არსებობს. მაგრამ გიმეორებ, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს ზედმეტი ფული იქნება, რადგან სურვილი არ მაქვს შენ წაგგლიჯო. მე აქ როგორმე მოვეწყობი და ფული თქვენ უფრო დაგჭირდებათ.

ირას ან მუსიკა მოუნდება, ან კიდევ სხვა რამე, ვინ იცის, კიდევ რა მოგველის და როგორ გაგიჭირდეთ თქვენ. მერე რას ფიქრობთ? მარტო იმ შემთხვევაში გამოატანე ვინმეს თუ თქვენ არ გჭირდებათ.

იმის თაობაზე, რომ თურმე მე წერილებს მწერენ, გპასუხობ - მხოლოდ ერთხელ მივიღე წერილი ნინა ელიაშვილისგან, ოლიასა და თამარ გოცირიძისგან,²³ არჩილისა²⁴ და გოგისგან,²⁵ 8 აგვისტოს. ყველა ერთ კონვერტში იყო ჩადებული. სხვისგან არაფერი არ მიმიღია. ქურქის გაყიდვას არ ვაპირებ და თუ თქვენსკენ მომავალი სანდო მგზავრი იქნება გადმოგიგზავნით, რადგან მე აქ არ გამომადგება.

ჩემი ბინის პატრონი ისეთი კარგი ადამიანია, რომ როდესაც ჩვენები²⁶ ჩამოვიდნენ, სიძვირის გამო, სასტუმროში რომ არ ეცხოვრად, კიდევ ორი ოთახი დაგვითმო: მე და ბავშვები ზევით, პატარა ოთახებში, დავბინავდით, ხოლო ბიძია და ბიცოლა იმ ოთახში, სადაც მე ვცხოვრობდი. შენ აგვისტოში მწერდი, რომ 15 აგვისტოსთვის თბილისში იქნებოდი და იმედი მაქვს, რომ²⁷ უფრო აკურატულად მომწერ. ყველას გადაეცი, რომ არავისგან არაფერი არ მიმიღია. მე კი თითოეულ მათგანს ორ-ორი, სამ-სამი წერილი გავუგზავნე.

ყველა დამიკოცნე, უთვალავჯერ გკოცნი შენ, ჩემო კარგო დედიკო და გთხოვ არ დაივიწყო შენი მოსიყვარულე მიშა.

P.S. ძიძა მაგრად დამიკოცნე, პარმენი მაგრად გამოლანძღე, დუმილისათვის. შემდეგ მიწერილია ქართულად: ჩვენები გკოცნიან თქვენ ყველას და გვპირდებიან მალე მოგწერონ ყველას. ბავშვებიც დამპირდნენ მივწერთო.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე - კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი ირას (ირინა მაქარაშვილს)

დათარიღებულია 1927 წლის 3 სექტემბრით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო დაიკო იროჩკა.

მთელი გულით და სულით გილოცავ დაბადების დღეს და გისურვებ ბედნიერებას და სურვილების ასრულებას. მართალია შენ უკვე იმ ასაკს

22 არ იკითხება

23 ვერ დავადგინეთ

24 შესაძლოა გულისხმობდეს არჩილ გედევანიშვილს.

25 გაურკვეველია ვის გულისხმობს.

26 გულისხმობს გიორგი ჟურულის ოჯახის წევრებს.

27 არ იკითხება.

უახლოვდები (საუკუნის მეოთხედი) როდესაც „ნებისმიერი თავმოყვარე ქალი“ დაბადების დღეს აღარ აღნიშნავს, მაგრამ ალბათ, შენი მეგობრები ამ დღეს მაინც თავს მოიყრიან და დროს მხიარულად გაატარებთ. იმედი მაქვს, რომ ეს ის ბოლო დაბადების დღე იქნება, რომელსაც შენ ჩემს გარეშე აღნიშნავ, ხოლო მომავალ წელს უკვე ერთად ვიმხიარულებთ. შენი და ტოლიას²⁸ მხრიდან დიდი უნამუსობა იქნება, თუ ჩემი ჩამოსვლისთვის პატარა დისშვილს არ დამახვედრებთ. უნდა გამოგიტყდე, რომ არჩილისა მშურს, რადგან მას უკვე ყავს, მე კი ჯერ არა. მიშა მუსხელიშვილს²⁹ და გიგიშას³⁰ შენი მოკითხვა გადავეცი. მიშა თვითონ აპირებდა შენთვის მოწერას, ხოლო გიგიშამ თავისებურად უთხრა ...³¹ ჩემგანაც გადავეცი რა ...³² და ამით დაამთავრა.

მართას³³ წერილისთვის მადლობა გადაეცი და უთხარი, რომ ჩემი და არჩილის გარეშე არ გათხოვდეს, რადგან ჩვენ მისი მაყრები ვიქნებით. ვახტანგს³⁴ პარიზში ხშირად ვნახულობთ, ის ძველებურად ფილოსოფოსობს. ალბათ გაიგებდი, რომ თამარ ამირეჯიბი³⁵ გერმანელ პიანისტზე გათხოვდა. იმასაც გაიგებდი, რომ ნარიმ ამილახვრის³⁶ უფროს ძმამ³⁷ ცოლად ბეზა³⁸

28 იგულისხმება ირინა მაქარაშვილის მეუღლე ანატოლი კიზირია.

29 მიხეილ მაქარაშვილს ძალზე ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საფრანგეთში მოღვაწე ქართველ იურისტთან მიხეილ მუსხელიშვილთან (მიშელ მუსხელი), რომელიც შემდგომში სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი გახდა. სწორედ მას ეკუთვნოდა ევროგაერთიანების შექმნის იდეა (მიხეილ მუსხელიშვილი და ერთიანი ევროპის იდეა, 2020; Brian Simpson, 2001: 609; Hilton, 1979: 52-79; შარაძე, 1991: 477-482; ჯაფარიძე, 2019).

30 სავარაუდოდ იგულისხმება მიხეილ მუსხელიშვილის ძმა გიორგი მუსხელიშვილი.

31 ვერ იკითხება.

32 ვერ იკითხება.

33 სავარაუდოდ იგულისხმება მართა მაჩაბელი, შემდეგომში აკად. ს. ჯანაშიას მეუღლე, ირინა მაქარაშვილის ახლო მეგობარი.

34 ვერ დავადგინეთ.

35 სავარაუდოდ იგულისხმება თამარ სარდიონის ასული ამირეჯიბი, რომელიც 1918 წელს სალოლაშენის სკოლაში მასწავლებლად მოღვაწეობდა (ქმწვეს პროსოპოგრაფია)

36 იგულისხმება ცნობილი სამხედრო მოღვაწე, საფრანგეთის ეროვნული გმირის დიმიტრი ამილახვრის ძმა - კონსტანტინე ამილახვარი (1901-1943 წ.წ.). როგორც ჩანს, მას მეორე სახელითაც იცნობდნენ (ქართველები უცხოეთში: ბიოგრაფიები და მოღვაწეობა, თ.გ., ე)

37 იგულისხმება დიმიტრი ამილახვარი (1906-1942 წ.წ.), საფრანგეთის ეროვნული გმირი, რომელიც პარიზში ირინა დადიანზე დაქორწინდა (ქართველები უცხოეთში: ბიოგრაფიები და მოღვაწეობა, თ.გ., გ)

38 იგულისხმება ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსის და საზოგადო მოღვაწის იოსებ დადიანის ქალიშვილი ირინა (ბეზა) დადიანი (1904-1944 წ.წ.).

დადიანი მოიყვანა. შენ და მართა რაღაც-რაღაც მინიშნებებს აკეთებთ ჩემი გატაცებების თაობაზე. გარწმუნებ, რომ ამჟამად მე ამაზე არ ვფიქრობ, ის კი არა - ქორწინებაზეც კი. ასე რომ ნუ შეწუხდებით, თუ მე დასაქორწინებელი ჩამოვალ.

ვგონებ სისულელეებზე საუბარი საკმარისია. აქ დროს არც თუ ისე ცუდად ვატარებ, ბევრს ვკითხულობ და ადგილობრივ ღირსშესანიშნაობებს და შემოგარენს ვათვალიერებ. სამშაბათს, მიშა მუსხელიშვილი და მე, მთელი დღით, ნიცაში და მონტე-კარლოში მივემგზავრებით.

აბა კარგად იყავი. თამარ ჭელიძეს თუ შეხვდები ჩემს მაგიერ აკოცე. მოკითხვა გადაეცი მართას, მაღალს³⁹ მიულოცე.

მაგრად გკოცნით შენ და ტოლიას. მომწერე.

შენი მიშა.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე - კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი ნინო ჟურულისადმი

წერილი დათარიღებულია 1927 წლის 10 ივლისით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო დედიკო!

უკვე ორი კვირაა, რაც პარიზში ვიმყოფები და მუშაობას შევუდექი. ალბათ კიდევ ორი კვირა აქ დავრჩები, რადგან სამსახურს მხოლოდ 20- ში ვამთავრებ. გამოცდების შედეგები ჯერ ცნობილი არ არის, მაგრამ ვფიქრობ რომ ყველაფერმა კარგად ჩაიარა. ამჟამად პარიზში სამსახურის მონახვა მეტად რთულია. ასე რომ თუ სამსახურს ვერ ვნახავ, აქ დიდხანს ალბათ არ გავჩერდები. არჩილი ისევ აქ იმყოფება და უსახსრობის გამო მისი აქედან წამოსვლა ჭიანჭურდება, მაგრამ იმედი აქვს, რომ პირველი აგვისტოსთვის გამოემგზავრება. მუსხელოვებიც⁴⁰ აქ არიან. ამ კვირას ალბათ თამარ საბახტარაშვილის და გიგიმას ქორწილი იქნება. მე მას კარგად ვიცნობ ის არაჩვეულებრივი ადამიანია და ის⁴¹ მაგრად უყვარს და ყველა იმაზე საუბრობს, რომ მათი ქორწინება ბედნიერი იქნება თუ გიგიმა თვითნებობას თავს დაანებებს. ბება დადიანიც მალე, ნარიმ ამილახვრის(?) უმცროს ძმაზე თხოვდება.

ეს იყო და ეს, რაც აქაურ ახალ ამბებს ეხება. მე აქ ისე ვარ დაკავებული, რომ ფაქტიურად არავინ მინახავს. ან როგორ უნდა მენახა, ან ვინმესთან როგორ მივსულიყავი, როცა სულ მუდმივად დაკავებული ვარ და მხოლოდ კვირა დღეს თუ ვიცლი, ამ დღეს კი ყველასთან მისვლას ვერ მოასწრებს კაცი.

39 იგულისხმება ირინას მეგობარი მარიამ (მაღალა) მესხიშვილი-ანდრონიკაშვილი.

40 იგულისხმება მიხეილ მუსხელიშვილის ოჯახი.

41 იგულისხმება მიხეილ მუსხელიშვილის უფროსი ძმა - გიორგი მუსხელიშვილი (1901-1936 წ.წ.) რომელსაც ცოლად ჰყავდა თამარ საბახტარაშვილი. (შარაძე, 1991: 477)

საწყალი მამულაშვილების⁴² მდგომარეობა სახარბიელო არ არის. დედაბუდიანად ყველა მუშაობს. საერთოდ კი, რაც დრო მიდის აქაურ ოჯახებს უფრო მეტად უჭირთ.

შემდეგ წერილამდე გემშვიდობებით. მაგრად, მაგრად გკოცნით შენ, ირას და ტოლიას. ხშირად მომწერეთ.

ვკოცნი ძიძას და მოკითხვა ყველას. თქვენი მიშა.

მინაწერი: მიშა მუსხელიშვილი თავზე მადგას და მოკითხვას გითვლის, აგრეთვე არჩილიც.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე - კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ხ. 4276.

საარქივო მასალის პუბლიკაციის გაგრძელებას ვგეგმავთ მომდევნო ნომერში (გ.ს.)

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

mikheil muskhelishvili da ertiani evropis idea. (2020 ts'lis 29 ivnisi). (მუსხელიშვილი და ერთიანი ევროპის იდეა. (2020 წლის 29 ივნისი). <https://cso-georgia.org/ge/post/mikheil-muskhelishvili-da-ertiani-evropis-idea>.

natsvlishvili, p. (1992). arbo, p'arizi, lima... arbo! gazeti 'samshoblo". № 5. (ნაცვლიშვილი, პ. (1992 წლის მაისი). არბო, პარიზი, ლიმა... არბო! გაზეთი „სამშობლო“. № 5).

papava, t. (1990). *gabneuli saplavebi*. tbilisi. (პაპავა, თ. (1990). *გაბნეული საფლავები*. თბილისი.).

sakartvelos demokratiuli respublika: entsiklopedia-leksik'oni. (2018). tbilisi. (საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა: ენციკლოპედია-ლექსიკონი. (2018). თბილისი).

kshts'k'gs p'rosop'ograpia. *tamar sardionis asuli amirejibi*. modziebulia vebgverdidan: <https://society.iliauni.edu.ge/persons/18569-tamar-sardionis-asuli-amirejibi> (ქშწკგს პროსოპოგრაფია. *თამარ სარდიონის ასული ამირეჯიბი*. მოძიებულია ვებგვერდიდან: <https://society.iliauni.edu.ge/persons/18569-tamar-sardionis-asuli-amirejibi>)

sharadze, g. (1991). *utskhoetis tsis kvesh*. t' I. tbilisi. (შარაძე, გ. (1991). *უცხოეთის ცის ქვეშ*. ტ. I. თბილისი.).

japaridze, e. (2019). *evrointegratsiis sataveebtan: mikheil muskhelishvili da aleksandre nikuradze*. tbilisi. (ჯაფარიძე, ე. (2019). *ევროინტეგრაციის სათავეებთან: მიხეილ მუსხელიშვილი და ალექსანდრე ნიკურაძე*. თბილისი).

Brian Simpson, A. W. (2001). *Human Rights and the End of Empire: Britain and the Genesis of the European Convention*. Oxford University Press.

Hilton, R. (1979). Russian and Soviet Studies in France: Teaching, Research, Libraries, Archives, and Publications. *Russian Review*, 38(1), 52-79.

42 ვერ დავადგინეთ.